

5. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні: Нариси (X – поч. XX ст.) / За ред. М.Д.Ярмаченка. – К.: Рад. шк., 1991. – 381 с.
6. Романець Л. М. Вчителі загальноосвітніх шкіл УРСР післявоєнного періоду (1945 – друга половина 1950-х років): соціальний статус та повсякденне життя: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Л.М. Романець / Черкас. нац. ун-т ім. Б.Хмельницького. – Черкаси, 2010. – 20 с.
7. Сворак С. Д. Загальноосвітня школа західноукраїнського регіону в контексті суспільно-політичного життя другої половини 40-х – першої половини 60-х років XX століття: Автореф. дис. д-ра іст. наук: 07.00.01 / С.Д. Сворак / НАН України. Ін-т історії України. – К., 1999. – 34 с.

О.В. Дедуш

*Інститут фольклористики та мистецтвознавства
ім. М. Т. Рильського НАНУ (Україна)*

ПЕРСОНАЖ «ШУБІН» ЯК РЕФЛЕКСІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ДОНБАСУ

Кожна професія набуває власних міфів та традицій у ході розвитку виробничих відносин та тривалої комунікації представників однієї професії. Особливо це характерно для фізично важких професій, де основою успішного виробничого процесу є єдність колективу та чіткий розподіл обов'язків. Такою спеціальністю завжди була шахтарська. Історично склалося, що шахтарським регіоном в Україні є Донбас, який багатий на поклади вугілля і залізну руду. Специфіка шахтарської справи – робота на великій глибині та надзвичайно високий ризик загинути спричинили появу своєрідного шахтарського фольклору, а зокрема персонажу Шубіна – духа шахти, який допомагає шахтарям чи навпаки карає їх.

З точки зору психології ризик завжди корелює з суб'єктивними механізмами захисту від можливого лиха. У світосприйнятті шахтаря, особливо кінця XIX ст., спуск у шахту був схожим на подорож у потойбіччя, де панують інші закони і правила [8, с. 56-61]. Шубін презентує професійну нижчу демонологію, яка попри значну варіативність має ряд спільних рис. Кам'яне вугілля забиралось з підземних надр, тому вважалось, що це майно підземних сил і що Шубін так просто його не віддає. Задля уникнення «помсти» Шубіна у гірників Донбасу, зокрема прохідників, існує традиція його задобрювати, залишаючи їжу на місці нещодавнього видобутку сировини [3, с. 87].

Найімовірніше Шубін є неукраїнським персонажем за походженням, оскільки фольклор пов'язаний з ним вперше фіксується на Уралі [6, с. 93-94]. Це не дивно, оскільки регіон Донеччини та Луганщини масово заселявся вихідцями з нечорноземних регіонів Росії, з Уралу в першу чергу, де раніше почалась

промислова революція. Неважко простежити ізоморфність багатьох рис цього шахтарського духа з традиційними російськими представниками нижчої міфології – домовиком [5], водяником («любить купатися в болоті») [4, с. 348-379] та «лешим». Найбільше це проявляється у їхній амбівалентності – всі ці персонажі могли бути як добрими, так і злими щодо людини. Уральський регіон був унікальним місцем, де відбувалась міксація традиційних слов'янських та угро-фінських вірувань, у результаті якої сформувалась синкретична картина місцевої міфології, яка вплинула згодом і на світосприйняття фахівців індустріальної сфери. Ще одним підтвердженням російської генези Шубіна є той факт, що покровителем у шахтарів Західної України є свята Варвара, подібно до їхніх західноєвропейських колег. Вона є всерхристиянською заступницею від наглої та насильницької смерті [2] та не має стосунку до нової міфології шахтарської професії. Цікавою є гендерна і соціальна відмінність обох заступників. У більшості переказів шахтарів Донбасу Шубін є простим шахтарем, який через різні причини гине або зникає у надрах шахти. Свята Варвара була з роду римських імперських чиновників, яку стратив рідний батько за християнську віру. Ймовірно, таким чином західноукраїнськими та європейськими гірниками підкреслюється мученицький характер своєї праці через високий ризик для життя, але безперечну користь цієї справи для суспільства.

З іншого боку шахтарська міфологія сходу України складалась під впливом специфічної регіональної ментальності. Важливим фактором урбанізації українського Донбасу було наповнення його люмпенізованими та кримінальними елементами. Ця практика почалась втілюватись в життя ще з епохи Російської імперії. Раніше судимі особи не могли знайти ніякої роботи, окрім як на шахті, де була в ті часи низька оплата праці, низькі вимоги до освіти та потреба бути фізично витривалим. Це стало передумовою формування кримінально-авторитарного типу ментальності [7, с. 302-304], який ставить в пріоритет закон сили та примусу. Образ Шубіна став рефлексією цієї ментальності. Ключовими категоріями тут є образ долі («фарту»), наявності сильного та часто жорстокого хазяїна та відкидання сприйняття свого фаху як мученицького. Депресивність сприйняття дійсності в регіоні та зокрема серед представників гірничого фаху вилилось у надання Шубіну певних казкових рис – той хто його бачив міг отримати або несподівану допомогу, або попередження про неминучу смерть [11, с. 6-7]. Взагалі смерть шахтаря його колеги пояснюють теж за допомогою міфології – «Шубін забрав» [1]. Останнім часом шахтарська фразеологія, пов'язана з цим персонажем, вийшла за межі фахового середовища побутування [9, с. 292], що вказує на впливовість шахтарського світосприйняття на регіональну ідентичність Донбасу.

У радянські часи у руслі загальнодержавної політики боротьби з релігією та спіритуалістськими побутовими віруваннями, активно поширювалось матеріалістичне пояснення нижчої демонології. Не оминуло це і шахтарський фольклор. Трагування персонажа Шубіна вкладалось у реальне існування професії випалювача небезпечного метану, який містився між пластами вугільної породи. Оскільки існував ризик отримати термічні травми від подібних маніпуляцій, то представник даного фаху одягав вологу овечу шубу, яка захищала від вогню і невеликих вибухів природного газу [10, с. 118-119]. Згодом зовнішній вигляд такого робітника перейшов у евфемізм, що, нібито, помилково зараховувався до духів шахти. В умовах тієї політичної системи існування в побуті пролетарського авангарду – шахтарів, якихось «пережитків» нематеріалістичного світогляду було викликом усій стійкості комуністичної ідеології.

Отже ми бачимо, що персонаж нижчої демонології Шубін, будучи суто фаховим феноменом, відображає і специфіку східноукраїнського регіону. Вплив російських елементів міфології є свідченням потужного соціального пласту росіян, які в період індустріалізації та урбанізації краю потрапили на Донбас, але не були асимільовані українською етнічною більшістю, а навпаки стали міноритарним центром ідеологічної експансії. Вкраплення культу сили та своєрідного почуття справедливості у образі Шубіна стали наслідком інтенсивної інфільтрації культури люмпенізованих елементів, які потрапляли з усіх куточків Російської імперії та СРСР до цього шахтарського краю. Постійні потрясіння різного характеру у регіоні теж значною мірою відбилися на «духу шахти» – він став символом такої собі рулетки долі – або вісником найгіршого, або навпаки надзвичайного успіху. Вищенаведене доводить, що окремі феномени демонології можуть бути залучені для дослідження певних типів ідентичності та соціальних маркерів.

Література:

1. Антипова А.. Такого шахтерского жаргона больше нигде нет [Электронный ресурс] / А.Антипова // Голос Украины. – 2009. – № 129 (4629). – Режим доступа: <http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id=139165>.
2. Васильев П.П. Варвара / П.П. Васильев // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). – Санкт-Петербург, 1890 – 1907.
3. Глуховцева К. Стан і перспективи вивчення професійного професійного жаргону шахтарів / Катерина Глуховцева // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2011. – Вип. 24. – С. 85-88
4. Костыря И. Думы о Донецьком Кряже: думы, легенды, были / И. Костыря. – Донецк, 2003. – 856 с.
5. Кривцун А. Шубин – подземный родственник домового? / А. Кривцун // Магик+. – 2010. – № 3.
6. Михнюкевич В.А. Мифологические образы в современных записях уральской несказочной прозы. / В.А. Михнюкевич // Фольклор Урала. – 1984. – Вып. 8. - С.90-103.

7. Пасько Я.І. Регіональна ідентичність в умовах перехідного суспільства: досвід Донбасу / Я.І. Пасько, Г.А. Коржів // Ідентичність у сучасному вимірі; [матеріали науково-теоретичної конференції]. – Донецьк, 2006. – С. 302-304.
8. Сандовский В. Сказ о Шубине / В. Сандовский // Родомысл – 2001. – № 1 (3). – С. 56-61.
9. Словник сучасного українського сленгу / упор. Т. М. Кондратюк. – Харків, 2006. – 350 с.
10. Тимофеев П. Добрые дела не исчезают: фольклорный сборник / П. Тимофеев. – Москва, 1987. – 143 с.
11. Ясенов Е. Привет из подземелья / Е. Ясенов // Салон Дона и Баса. П'ятниця. – 2006. – 6 октября. – С.6-7.

С. С. Денежніков

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ПРОЛЕГОМЕНИ НАУКОВОГО ПРОГНОЗУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО

На сьогоднішній день найважливішою умовою розвитку постіндустріального суспільства є те, наскільки людство здатне сформулювати концепцію розвитку свого майбутнього. Починаючи зі стародавніх часів історії людства, мислителі намагалися створювати прообрази майбутнього через пізнання навколишнього світу у всій його цілісності та різноманітності.

Особливе значення прогнозування майбутнього мало місце в переломні епохи, коли змінювалася традиційна картина світу і відкривалися нові можливості суспільного розвитку. Проте протягом багатьох століть подібні уявлення не виходили за рамки пророцтв, прогнозів і різного роду містифікацій, – вони стали по суті першими спробами позанаукового прогнозування майбутнього. До тих пір, поки наука не мала технології пізнання і перетворення матеріального світу, вона об'єктивно не могла реалізувати це завдання. Лише порівняно недавно були розроблені наукові методи і засоби прогнозування історичних перспектив людства. Проте наукова методологія пізнання майбутнього досі не склалася, так як більшість наукових методологій залишаються недосконалими і не дають дослідникам впевненості в точності прогнозу [3, с. 26].

Актуальність систематизації різних уявлень із концепціями розвитку майбутнього не в останню чергу продиктовано і тим, що сучасний період історії глибоко суперечливий і багато в чому кризовий. Небувале поширення та велику привабливість набули пророцтва вселенської, екологічної або технотронної катастрофи, мотиви «кінця світу» та інші апокаліптичні прогнози.

Незважаючи на величезні масиви наукового знання, велика кількість людей все більше втягуються у потік містичних видінь, починають сполучати нове тисячоліття з неймовірними і нав'язливими катастрофічними передчуттями як щодо світу в цілому, так і для української історії.